

Za školu bez diskriminacije!

- priručnik za rad na prevenciji
i prevazilaženju diskriminacije za mlade i učenike -

Projekat finansira
Evropska unija

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Za školu bez diskriminacije

- priručnik za rad na prevenciji
i prevazilaženju diskriminacije za mlade i učenike -

Podgorica, 2019.

ZA ŠKOLU BEZ DISKRIMINACIJE!

- priručnik za rad na prevenciji i prevazilaženju diskriminaciji za mlade i učenike -

Izdavač:

Centar za građansko obrazovanje (CGO)

Urednica:

Daliborka Uljarević

Autori:

Petar Đukanović

Vasko Raičević

ISBN 978-9940-44-002-2

COBISS.CG-ID 38607120

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Publikacija je dio projekta "360° Pun krug za ljudska prava" koji realizuje Centar za građansko obrazovanje (CGO) u partnerstvu sa NVO Alternativna teatarska kompanija (ATAK) iz Podgorice, Kućom ljudskih prava iz Zagreba i Međunarodnim festivalom dokumentarnog filma (BELDOCS) iz Beograda, u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore, a finansira ga Evropska unija.

Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost CGO-a i ni na koji način ne može biti interpretirana kao zvanični stav Evropske unije.

Uvod

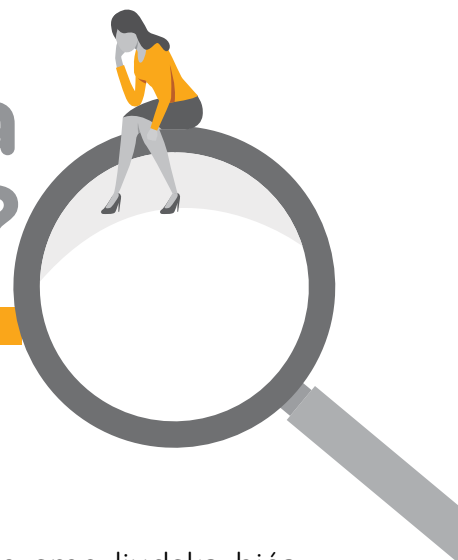
Priručnik za rad na prevenciji i prevazilaženju diskriminacije za mlade i učenike "*Za školu bez diskriminacije!*" nastao je u okviru projekta *360° Pun krug za ljudska prava*, koji uz podršku Evropske unije realizuje Centar za građansko obrazovanje (CGO), u partnerstvu sa NVO Alternativna teatarska kompanija (ATAK) iz Podgorice, Kućom ljudskih prava iz Zagreba i Međunarodnim festivalom dokumentarnog filma (BELDOCS) iz Beograda, a u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore.

Jedan od specifičnih ciljeva projekta je promocija koncepta obrazovanja bez diskriminacije u formalnom obrazovno-vaspitnom sistemu i razvoj antidiskriminacione i kulture ljudskih prava među mladima. Zato je ovaj priručnik namijenjen mladima i učenicima kako bi im bio od pomoći u prepoznavanju, prevenciji i procesuiranju slučajeva diskriminacije, drugih kršenja ljudskih prava i nasilja unutar školskih ustanova i pred institucijama van obrazovnog sistema.

U priručniku su detaljno pojašnjeni pojmovi diskriminacije i njenih različitih manifestacija, uloge i odgovornosti učesnika vaspitno-obrazovnog procesa, a dat je i kratak pregled institucionalnog okvira koji štiti od diskriminacije i kršenja ljudskih prava, uz postupak procesuiranja slučajeva unutar i van školskog sistema.

Krajnji cilj priručnika "*Za školu bez diskriminacije!*" je da pruži podršku mladima da aktivno učestvuju u zaštiti vlastitih prava, prevenciji diskriminacije i kršenja prava drugih, kao i u zagovaranju i promociji kulture ljudskih prava u školskoj i lokalnoj sredini.

Šta je diskriminacija i kako je prepoznati?

Diskriminacija je jedan od najtežih oblika kršenja ljudskih prava.

Ljudska prava nam pripadaju rođenjem, samom činjenicom što smo ljudska bića. Univerzalna su i pripadaju svim ljudima bez razlike, neotuđiva su jer nijesu stvar zasluge ili nagrade, ne mogu se prodati ili oduzeti i nedjeljiva su odnosno sva ljudska prava su podjednako važna. Na primjer, ljudska prava su pravo na život, slobodu kretanja, slobodu izražavanja i sl.

Ljudska prava nam obezbjeđuju dostojanstven život u društvu i mogućnost da se razvijamo kao ličnosti prema svojim potrebama, željama i težnjama i postanemo ravnopravni članovi zajednice u kojoj živimo.

Poštovanje ljudskih prava bazira se na stavu da je svaki čovjek jednako vrijedan, da svako može da se slobodno kreće, da iznosi svoje mišljenje, da na ravnopravnoj osnovi učestvuje u životu društva, obrazuje se, napreduje na osnovu svojih sposobnosti, bude oslobođen mučenja i nečovječnog ponašanja i diskriminacije. Ljudska prava i zabrana diskriminacije stvaraju mogućnost da se svako od nas razvija i ostvari maksimum svojih ličnih potencijala za ličnu i dobrobit društva u cjelini.

Sasvim suprotno, diskriminacija ograničava ljude u razvijanju njihovih sposobnosti, u samopotvrđivanju i doprinosi osjećaju poniženosti, nemoći i povrijeđenosti.

Diskriminacija je svaki postupak razlikovanja i nejednakog postupanja prema osobi ili grupi ljudi zbog ličnih svojstava ili osobina koje ih čine različitim od ostalih. Lična svojstva mogu biti boja kože, pol, seksualna orijentacija, etnička ili religijska pripadnost, materijalni status, tj. činjenica da je neko bogat ili siromašan i sl. Diskriminacija se javlja kada se samo na osnovu nekog ličnog svojstva ili pripadnosti određenoj grupi prema ljudima različito postupi, ili se isključuju iz zajednice i društva (vršnjačke grupe, škole), dovode u podređen položaj ili favorizuju.

Razlike među ljudima su neminovnost i prirodna činjenica. To što postizemo različite uspjehe u školi je posljedica naših razlika u talentima, sposobnostima, znanjima i vještinama. I to je u redu. Onda kada naša lična svojstva, poput boje kože, invaliditeta ili nekog drugog svojstva budu ključni za naš pristup obrazovanju i obrazovna postignuća, prije nego naša znanja, sposobnosti i zasluge, nastaje diskriminacija. Razlikovanje ljudi nije sporno samo po sebi, čak se često i trudimo da budemo različiti. Razlikovanje ljudi postaje problematično i diskriminatorno onda kada su naš položaj i mogućnosti u društvu uslovljene našim ličnim svojstvima, kada nas ona definišu potirući posebnosti koje svi imamo. Nije diskriminacija ako svi ne dobijemo istu ocjenu, jer svako od nas različito zna i uložio je različito vrijeme i trud da nešto savlada, pa u skladu sa tim i objektivnim kriterijumima dobijamo drugačije ocjene za

svoja znanja i vještine.

Diskriminacija nastaje tamo gdje se određenim ljudima samo zato što su tamnije kože, govore drugačijim jezikom, drugačije se zovu ili prezivaju, drugačije su seksualne orijentacije, materijalno su siromašniji, itd. otežava ili krši ostvarivanje ljudskih prava i sloboda. Ako se nekom dječaku ili djevojčici samo zato što je Rom/Romkinja otežava upis u školu i traže uslovi i dokumenta koja se ne traže drugoj djeci, ili im se za isti kvalitet znanja daju manje ocjene, ili se vrijeđaju i nazivaju pogrdnim imenima - ponižavaju i omalovažavaju od strane drugih učenika ili nastavnika, onda možemo govoriti o diskriminaciji.

Diskriminacije je nejednak tretman osoba u istoj ili sličnoj situaciji samo zbog nekih njihovih ličnih osobina. Takođe, diskriminacija se vrši i kada se prema osobama koje se nalaze u neravnopravnom položaju postupa na isti (ravnopravan) način. Na primjer, osobe sa invaliditetom nalaze se u nejednakom položaju u odnosu na osobe koje nemaju invaliditet u procesu obrazovanja. Program i metode rada koji se primjenjuju u nastavi moraju biti prilagođene individualnim sposobnostima učenika sa posebnim obrazovnim potrebama i usmjerene na to da se sposobnosti koje posjeduju razviju u najvećoj mogućoj mjeri, i to je jedini ispravan način da se izbjegne njihova diskriminacija. Stoga je važno da se djeca s invaliditetom uključuju u obrazovni sistem, uz to da im se tokom školovanja omoguće adekvatni servisi podrške (asistencija u nastavi, literatura u pristupačnom formatu...), nastavni plan i program u skladu s njihovim mogućnostima, vještinama i interesovanjima, kako bi mogli da obavljaju svoje svakodnevne školske obaveze, uče i napreduju, kao i njihovi vršnjaci bez invaliditeta. Na drugoj strani, uključivanje mladih sa posebnim obrazovnim potrebama korisno je i za ostale učenike i društvo, jer doprinosi socijalizaciji i vaspitavanju za život u zajedništvu, toleranciji i solidarnosti, odnosno stvara uključivo društvo u kojem su svi njegovi članovi ravnopravni i u prilici da daju svoj doprinos razvoju tog društva.

Osnove diskriminacije – lična svojstva

Diskriminacija se zasniva na razlikovanju i nejednakom tretmanu po nekom od ličnih svojstava.

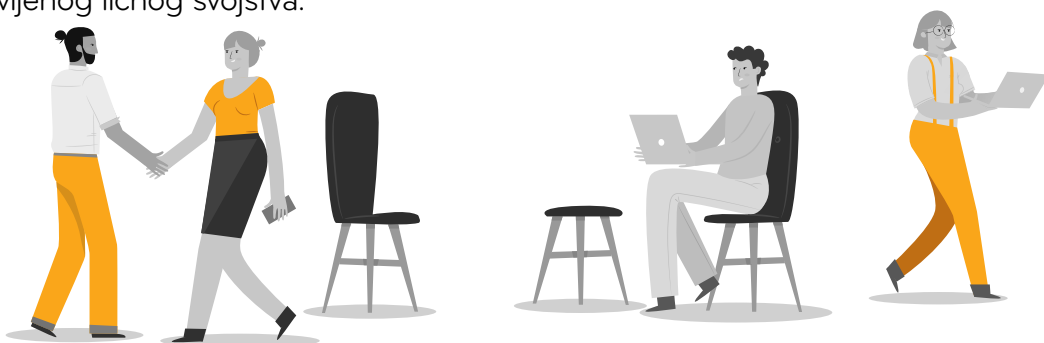
Ako nastavnik daje bolju ocjenu nekom učeniku zato što mu je simpatičan, iako u odnosu na druge učenike nije pokazao više znanja, onda je to neobjektivnost i kršenje profesionalnih pravila i procedura ocjenjivanja koja se vezuju za profesiju i ulogu nastavnika, ali nije diskriminacija. O diskriminaciji bi se moglo govoriti u slučaju da je nastavnik učeniku koji je Rom dao nižu ocjenu u odnosu na učenika koji ne pripada romskoj populaciji, samo zato što ga ne simpatiče zbog njegove etničke pripadnosti ili boje kože, iako su obojica podjednako dobro uradili test znanja. Diskriminacija je i kada nastavnica učeniku Romu kaže: *"Vidi se da si Rom, pogledaj kako ti je neuredna sveska!"*, jer time širi i učvršćuje stereotipe i predrasude prema Romima kako neurednima i nemarnima. Ili, kada nastavnici tolerišu izostajanje iz škole romskih učenika, vodeći se opasnom i pogrešnom predrasudom da Romi nijesu zainteresovani da uče, oni onda vrše diskriminaciju. Naime, može da postoji čitav niz razloga zbog kojih romski učenici ne dolaze na nastavu i zadatak je nastavnika i škole da te razloge sagleda i da pokuša da riješi problem, jer svako dijete ima i pravo i potrebu da se obrazuje, samo neka djeca možda imaju određene prepreke za koje im je potrebna podrška kako bi ih savladali i redovno pohađali nastavu.

Zakon o zabrani diskriminacije propisuje listu svojstava koja ne smiju biti osnova za razlikovanje kada je u pitanju jednak pristup pravima, kao što je i pristup pravu na obrazovanje i napredovanju u obrazovnim postignućima. Ta lista se naziva ličnim svojstvima ili zaštićenim osnovama razlikovanja koje ne smiju biti povod za diskriminaciju. Ta lista obuhvata pol, etničku pripadnost, vjeru, invaliditet, seksualnu orijentaciju, a pored toga još i imovinsko stanje, društveni položaj, zdravstveno stanje, radni status, jezik i sl.

Lična svojstva, koja su osnova diskriminacije uobičajeno se dijele na stečena i urođena. Urođena su, na primjer, boja kože ili pol. Stečena svojstva su ona koja usvajamo ili stičemo tokom života, koja nekada možemo lakše, nekada teže da mijenjamo, poput materijalnog položaja i sl. Bila urođena ili stečena, lična svojstva ne smiju biti osnova za nejednak tretman ili postupanje. To što smo različite boje kože ili etničke pripadnosti ne smije da bude osnova po kojoj će neko od nas imati povlastice, odnosno biti ograničavan u ostvarivanju pristupu obrazovanju i drugim pravima u obrazovnom procesu.

Nekad se kao osnova diskriminacije pojavljuje i pretpostavljeno lično svojstvo. Neko ko se druži sa LGBT osobama može biti izložen diskriminaciji, jer se pretpostavlja da je i on pripadnik ove grupe, iako on to uopšte ne mora biti.

Diskriminacija je zabranjena bez obzira na to da li je različit tretman učinjen na osnovu stvarnog ili pretpostavljenog ličnog svojstva.

Šta uzrokuje diskriminaciju?

U osnovi diskriminatornog postupanja najčešće su stereotipi i predrasude, odnosno uopšteni stavovi koje gradimo na nepotpunim, često netačnim informacijama/saznanjima, a koji su praćeni snažnim osjećanjima, poput straha, odbojnosti, a nekada i mržnje. Stavovi su mišljenja i vjerovanja koja nas pokreću da se ponašamo na određeni način.

Stereotip predstavlja pretjerano generalizovanu sliku o određenoj grupi ljudi i pretpostavku da svi pripadnici te grupe dijele identične karakteristike. Često se kaže da su stereotipi proizvod ljudskog načina razmišljanja koje teži da pojednostavi stvari, pa i kroz uopštavanje, a ne moraju nužno imati negativno značenje. Tipičan i čest stereotip je da su Italijani odlični pjevači, ili da su Šveđani hladni i uzdržani. Na primjer, postoji nekoliko veoma prisutnih stereotipa i mitova o homoseksualcima na kojima se temelji homofobija, poput stava da se homoseksualnost prenosi učenjem, pa tako homoseksualac učitelj može da utiče da i sami učenici postanu homoseksualci, homoseksualnost je bolest, izopačenost i nemoral pa se onda na osnovu toga opravdava nasilje nad LGBT populacijom, zalaganje da se zabrani homoseksualcima da se bave nastavničkom profesijom, da se o homoseksualnosti uči u školama, i sl.

Stereotipi su i kad kažemo da su svi gej muškarci feminizirani, a žene muškobanjaste i da jedino takve homoseksualne osobe postoje, iako lezbejki ima i među balerinama i manekenkama, kao i gejeva među fudbalerima i fizičkim radnicima. Svaki stereotip prema homoseksualcima, na primjer, zasnovan je na postojećem, uočenom ponašanju, ali se onda prenosi i primjenjuje na sve pripadnike/ce grupe ili populacije i služi kao homofobični argument.

Stereotipi nisu isključivo negativni, npr. za homoseksualce se često kaže da imaju stila i da su odlični modni kreatori, ili da su dječaci skloni umjetnosti zapravo gej. Međutim, i pozitivno stereotipiziranje je opasno, jer u potpunosti svodi grupu na jednu pozitivnu osobinu i pojednostavljuvanjem negira potencijal za postojanje različitosti unutar grupe.

Predrasude su stavovi praćeni jakim emocijama koje se baziraju na neutemeljenim informacijama i uzrok su brojnih negativnih ponašanja, među kojima i diskriminacije. Odnosno, predrasuda je neosnovano, pogrešno negativno mišljenje, stav ili uvjerenje koje se ne zasniva na ličnom iskustvu. Predrasude obično prate i snažne negativne emocije poput mržnje i želje da se neko ponizi ili kazni.

Uopštavanja koja nose stereotipi i predrasude su pogrešna, jer kada govorimo o ljudima postoji bezbroj nijansi u našim razlikama koje nas čine posebnim i različitim, čak i unutar najužih grupa kojima pripadamo. Stereotipni i predrasudni stavovi su, na primjer, i stavovi da su svi Romi lijeni, prljavi i skloni krađi, da nijesu zainteresovani da se obrazuju. Svi imamo predrasude i stereotipe, ali je važno da ih osvijestimo kako bismo se prema drugim ljudima otvarali, imali više razumijevanja i prihvatili ih kao sebi jednake.

Predrasude lako prerastaju u diskriminaciju i utiču da, pod njihovim uticajem, prema drugima počinjemo da postupamo kao prema različitim od sebe tako što se od njih udaljavamo, izolujemo ih, ograničavamo ih u uživaju u pravima i slobodama, zabranjujemo im da ravnopravno dijele sa nama prostor, da se obrazuju, zapošljavaju ili rade, pa čak i nasilno djelujemo (individualni nasilni akti, pa sve do organizovanih, planiranih,

sistematskih aktivnosti kao što je to bio i užas holokausta). Tako se diskriminacija određuje i kao pojava kada se pojedinac ili grupa ljudi proglašavaju manje vrijednima u odnosu na druge pojedince ili grupe, pa im se na osnovu toga "legitimno" ukidaju ili ograničavaju prava i slobode, odnosno dovode se u neravnopravan položaj u pristupu i ostvarivanju prava. Nacizam kao ideologija legitimisao je diskriminaciju koja je prerasla u istrebljenje miliona ljudi, dominantno Jevreja, Roma i drugih koji su proglašeni prijetnjom po "čistoću" i "savršenost" arijevske rase.

Diskriminacija je često i posljedica stereotipa i predrasuda. Zato neki kažu da je *diskriminacija predrasuda u akciji*. Ako postoji negativno mišljenje o nekoj grupi, ono je praćeno negativnim emocijama i akcijama koje su u skladu sa tim mišljenjem i emocijama. Iako se govori o bogatstvu različitosti, često se dešava da se različitost doživljava kao prijetnja, odnosno da se osobe koje se po nekom svom ličnom svojstvu razlikuju od većine opažaju kao loše, manje vrijedne, i tako postaju žrtve nerazumijevanja, odbacivanja i neprijateljstva. Zato uspješna borba protiv diskriminacije uključuje i borbu protiv stereotipa i predrasuda.

Stereotipi i predrasude koje razvijemo kao pojedinci i pojedinke u širem društvenom okruženju dovode do pojava kakve su: **ksenofobija** (strah odnosno mržnja prema strancima), **homofobija** (strah odnosno mržnja prema LGBT osobama), **islamofobija** (strah i mržnja prema muslimanima i islamu), **rasizam** (odnos nipoštašavanja i negiranja određenih osoba zbog njihove boje kože), **gerontofobija** (netrpeljivost prema starim ljudima), **nacionalizam** (uvjerenje o višoj vrijednosti vlastite nacije), **seksizam** (uvjerenje o višoj vrijednosti jednog pola) i slično. Te pojave dovode do individualne, ali i sistemske i institucionalne diskriminacije.

Diskriminacija i nasilje

Diskriminacija lako prelazi u nasilje, verbalno ili fizičko, a mnogi od nas samo čute i dozvoljavaju da se diskriminacija dešava. Sva tri oblika ponašanja su neprihvatljiva. Nasilje nije uvijek diskriminacija, ako se dva dječaka potuku između sebe zbog nekog neslaganja onda je to nasilje koje jeste loše i štetno, ali nije diskriminacija. Ako grupa dječaka tuče i šutira svog druga Roma ispred škole dok ostala djeca skandiraju "Ubij Ciganina!" onda je to nasilje uzrokovano diskriminacijom.

Nasilje i diskriminacija su nedopustiva ponašanja koja imaju dalekosežne loše posljedice po žrtve, ali i na širu zajednicu, ako se na njih ne reaguje ili se o njima čuti. Žrtve nasilja i diskriminacije se osjećaju poniženo, uplašeno, često onda odlučuju da bježe iz škole, da se ne druže a drugima zbog osjećaja sramote i pada samopouzdanja, popuštaju u školi, osjećaju se odbačeno i tužno i sl. Neko će zbog diskriminacije i posljedica koje je diskriminacija ostavila na njega, u sebi zaključati ogroman potencijal koji je mogao da pruži kao dobar prijatelj, kolega, talentovan naučnik ili slično.

Nasilje i diskriminacija se vraćaju zajednici kao bumerang u vidu **kontra nasilja**. Naime, diskriminacija se lako može usmjeriti na neku drugu grupu u društvu i tako društvu kao cjelini nanijeti štetu ako se normalizuje i postane model ponašanja koji tolerišemo. Prećutno odobravanje diskriminatornog odnosa prema bilo kome je slično kao da sami diskriminiramo. Ako vidite nasilje i prepoznate diskriminaciju nemojte da čutite - reagujte, spriječite nasilnike i diskriminatore da nanose bol i patnju žrtvi, procesuirajte slučajeve kojima svjedočite i time spriječite dalje širenje takvog ponašanja.

Svi moramo da budemo ravnopravni, a **u borbi protiv diskriminacije svako od nas ima svoju odgovornost** za to u kakvom ćemo društvu živjeti. Zato svako ko je doživio ili svjedočio diskriminaciji ima obavezu da je prijavi i potraži pomoć. Ako svi tako postupamo imamo šansu da izgradimo društvo u kojem niko od nas neće biti žrtva nasilja ili diskriminacije, u kojem će prevladati tolerancija, razlike će se prihvatati i poštovati.

Važno je znati i da niko ko je prijavio diskriminaciju ili neko drugo kršenje ljudskih prava zbog toga ne smije biti viktimizovan, odnosno trpjeti negativne posljedice. Od toga nas štiti i Zakon o zabrani diskriminacije, što bi trebalo da nas ohrabri da aktivno reagujemo i prijavljujemo diskriminaciju, i tako je sprječavamo.

Diskriminacija – jedan pojam, mnogo lica

Kao što smo naveli, diskriminacija označava nejednako ili različito postupanje prema osobi ili nekoj grupi na osnovu nekog njihovog ličnog svojstva, što za posljedicu ima nejednakost u šansama da ostvare Ustavom i zakonom zagarantovana prava.

Diskriminacija se javlja u različitim oblicima, nekada je lako uočljiva i možemo je lako prepoznati, ali je u stvarnosti često vrlo skrivena i teško je dokazati. Najlakše je prepoznati onu koja je direktna, odnosno neposredna.

Za direktnu ili neposrednu diskriminaciju kaže se da je namjerna i da je težnja počinioca da nekog diskriminiše neskrivena. Ako direktor škole donese odluku o zabrani prisustva romskim učenicima časovima fizičkog vaspitanja, uz obrazloženje da je opasno pustiti u svlačionicu s obzirom na to da su "prljavi", te da bi mogli pokrasti stvari ostalih učenika, onda se radi o direktnoj diskriminaciji koja se zasniva na opasnoj predrasudi da su Romi prljavi i skloni krađi. Prije nekoliko godina, u Crnoj Gori, javio se slučaj direktne diskriminacije usljed odluke da se učenici koja je inficirana HIV virusom zabrani upis u školu, jer su se roditelji druge djece plašili za zdravlje svoje djece. Ovakvo postupanje je, takođe, primjer direktne diskriminacije zasnovano na pogrešnom i neutemeljenom stavu. U ovom slučaju ne postoji nijedan razuman razlog da se djevojčici zabrani pristup obrazovanju zbog hronične bolesti koju ima, jer se bolest uspješno drži pod kontrolom zahvaljujući terapiji i ne prenosi se socijalnim kontaktima, tako da nema opasnosti po zdravlje druge djece.

Danas se, ipak, uslijed nešto unaprijeđenije svijesti o diskriminaciji i razvijenog sistema zabrane diskriminacije i kazni, djelovanja institucija i posebno civilnog društva, ovakvi slučajevi ne dešavaju tako često i direktno, ali je češća tzv. posredna ili indirektna diskriminacija.

Indirektna diskriminacija je teža za prepoznati i zato je opasnija, jer diskriminator želi da prikrije svoju namjeru. Često se, u literaturi, pominje primjer kada profesor uvede pravilo da učenici rade domaće zadatke i šalju mu ih mejlom od kuće, čime u nepovoljan položaj stavlja one koji kod kuće nemaju pristup internetu. Znači, indirektna diskriminacije nastaje onda kada je neko pravilo ili praksa postavljeno

tako da marginalizuje određenu grupu. Za razliku od direktne, u slučaju posredne diskriminacije, onaj koji diskriminiše ne želi da njegovo diskriminatorsko ponašanje bude vidljivo, pa kroz prividno jednak pristup vrši svoju diskriminatorsku namjeru. A nekada i onaj ko je čini nije svjestan da diskriminatorski postupa, jer ne razumije šta je diskriminacija i kakve posljedice izaziva. Indirektna diskriminacija je i ranije opisani slučaj kada se u obrazovanju učenici sa posebnim obrazovnim potrebama tretiraju na isti način kao drugi učenici. Ako se recimo, u školi organizuje priredba, pa bude donešena odluka da se organizuje na najvišem spratu zgrade, a mogla je biti organizovana u nekom drugom prostoru koji je prilagođen za kretanje učenika sa invaliditetom, jer najviši spratovi uglavnom nijesu pristupačni, onda bi se moglo govoriti o diskriminaciji. Važno je znati da reakcija uvijek mora postojati da bi se diskriminacija otklonila, a to da li je neko namjerno, nenamjerno ili nesvjesno počinio ne oslobađa ga od krivice za takvo postupanje.

Zakonom o zabrani diskriminacije definisani su i zabranjeni posebni oblici diskriminacije među kojima su i uznemiravanje, seksualno uznemiravanje, segregacija i govor mržnje.

Uznemiravanje je ponašanje usmjereno na povredu dostojanstva diskriminisane osobe po nekom osnovu i stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, omalovažavajućeg ili uvrijedljivog okruženja. Primjer ove vrste diskriminacije u obrazovanju bio bi kada grupa učenika zadirkuje, naziva svog druga iz odjeljenja pogrdnim imenima zbog njegove stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije i glasno komentariše kako bi sve "pedere" trebalo pobiti. Ili, kada odjeljenje učenika ismijava postignuća svog druga samo zbog njegovog ličnog svojstva ili pripadnosti, odnosno kada učenika Roma drugovi iz odjeljenja ismijavaju jer ne zna uvijek da pravilno primijeni padeže u govoru, govori većinski jezik sa akcentom ili sporije čita, a nastavnik ne reaguje da spriječi ovakvo omalovažavanje.

Podsmijeh fizičkom izgledu, socijalnom porijeklu, polu, seksualnoj orijentaciji ili nekom drugom ličnom svojstvu, bilo od strane učenika ili profesora, takođe, predstavlja primjere uznemiravanja, nezavisno da li dolazi od učenika ili nastavnika. Na primjer: profesor "zabavlja" odjeljenje ismijavajući fizički izgled njihove drugarice, a njegove učenice nazivajući je debelom i glupom, ili kada nastavnik učenicama priča viceve na račun neke od manjinskih grupa. Sličan primjer bi bio i onaj kada profesor imitira i podsmijehuje se hodu, govoru i izgledu učenika sa smetnjama u razvoju ili invaliditetom pred drugim učenicima iz odjeljenja.

Osim verbalnog postoji i uznemiravanje ili omalovažavanje gestovima, poput plaženja jezika, ili kada, na primjer, učenici zatvaraju nos kao da nešto neprijatno miriše kada prolaze pored svojih drugova iz odjeljenja koji su Romi. U literaturi se navode i primjeri uznemiravanje plašenjem psa vodiča koji asistira učeniku koji je slabovid, ili šutiranje bijelog štapa, pljuvanje i sl.

Seksualno uznemiravanje, takođe, predstavlja vrstu diskriminacije i to jedan od najtežih oblika. Odnosi se na seksistički govor kojim se žrtvi upućuju komentari na račun fizičkog izgleda sa jasnim seksualnim aluzijama, pozivanje na seksualni odnos i sl. Seksizam se vrši i gestovima, na primjer, pogledima, slanjem poljubaca ili upućivanjem grimasa ili gestova koje imaju seksualnu konotaciju, štipanjem ili udaranjem po zadnjici, maženjem ili milovanjem na koje žrtva nije pristala i sl.

Zakon definiše seksualno uznemiravanje kao "svako neželjeno, verbalno, neverbalno ili fizičko ponašanje seksualne prirode, kojim se želi povrijediti dostojanstvo nekog lica ili grupe lica, odnosno kojim se postiže takav učinak, a naročito kad takvo ponašanje izaziva strah ili stvara neprijateljsko, ponižavajuće, zastrašujuće, degradirajuće ili uvrijedljivo okruženje"¹.

Na primjer, kada se nastavnik "šali" sa učenicom koristeći seksualne aluzije, podstiče drugove iz odjeljenja da komentarišu njen izgled i sl. Primjer verbalnog seksualnog uznemiravanja su šale sa seksualnom konotacijom, dobacivanja, upućivanje previše komplimenata, česti telefonski pozivi i neprimjerene SMS poruke i mejlovi, kao i uznemiravanje ove vrste putem društvenih mreža. Često se seksualno uznemiravanje devojčica karakteriše kao "šala i dio odrastanja muških učenika". Podsticanje i razvoj ovakvog ponašanja je pogrešno i ono dovodi do stereotipizacije rodnih uloga, a krajnja posljedica je i normalizovanje nasilja u vezama, pa i onaj često prisutan stav kod mladih da krive žrtvu za seksualno nasilje, zbog njenog provokativnog ponašanja. Najjednostavnije, sve što mladoj osobi, učeniku ili učenici, smeta je uznemiravanje, bez obzira da li ima ili ne seksualni kontekst. Uloga obrazovanja i škole jeste da radi na razvoju razumijevanja seksualnosti kod mladih u svim aspektima, kako bi u tom segmentu svog života njegovali i razvijali zdrave stilove ponašanja.

Diskriminacija je posebno teška ako se radi o **višestrukoj ili ponovljenoj diskriminaciji**. Višestruka diskriminacija znači da je neka osoba diskriminisana po više osnova, odnosno po više ličnih svojstava. Na primjer: neka učenica može biti žrtva diskriminacije u obrazovanju zato što je žensko i što je Romkinja. Ovakva diskriminacija je strogo kažnjiva zakonom zbog teških posljedica koje ima po žrtvu. Takođe, diskriminacije se može ponavljati i time ozbiljno štetiti pravima ljudi. Na primjer: romskom učeniku je nekoliko puta odbijen upis u srednju školu, jer mu je sugerisano da se upiše u neku drugu školu u opštini koju većinski pohađaju Romi.

Govor mržnje

Govor mržnje je javni govor, koji se emituje u javnom prostoru, između ostalog putem medija, interneta ili društvenih mreža. Ova vrsta govora ima za cilj da napadne, obezvrijedi, obespravi, zastraši ili huška na mržnju i netoleranciju prema nekoj osobi ili grupi ljudi prepoznatljivih po nekoj tzv. zaštićenoj karakteristici poput boje kože, pola, jezika, imovinskog stanja, obrazovanja, društvenog položaja, zdravstvenog stanja, invaliditeta i sl.

Zakon o zabrani diskriminacije to ovako definiše: "*govor mržnje je svaki oblik izražavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja koji širi, raspiruje, podstiče ili pravda diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije*

1 Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni list Crne Gore, br. 046/10, 040/11, 018/14, 042/17

*i neprijateljstva protiv manjina*².

Govor mržnje se često definiše kao izražavanje koje je pogrdno, uvrijedljivo, zastrašujuće, uznemiravajuće koje potstiče na nasilje, mržnju ili diskriminaciju. Ova vrsta govora suprotna je slobodi govora. **Sloboda govora prestaje tamo gdje počinje omalovažavajući, prijeteci govor koji poziva na nasilje i diskriminaciju.** To znači da sloboda govora kao jedno od ključnih ljudskih prava nije apsolutno, zapravo je ograničeno, jer ne smije da zadire i ugrožava slobodu i prava drugih ljudi.

Brojne su manifestacije govora mržnje u obrazovanju i dešavaju se u odnosu između različitih aktera obrazovnog procesa. Ako neko ispisuje diskriminatorne poruke na zidovima škole, učionice ili u neposrednoj blizini škole, poziva na mržnju i nasilje prema nekom od aktera obrazovnog procesa zbog njegove karakteristike ili pripadnosti, tada imamo posla sa govorom mržnje. Na primjer: na zidu školske zgrade ispisana je grafit "Nož, žica, Srebrenica!", ili grafit sa porukom "Ubij, zakolji, da peder postoji!" ili "Ciganima nož u grlo!"

Govor mržnje nekada može da bude plasiran i putem školskih časopisa, društvenih mreža i web stranica škole i drugih sadržaja koji se kreiraju, ili koriste u obrazovnom procesu, kao i putem raznih skupova, tribina, dešavanja u školi ili u organizaciji škole. Na primjer: u školskom listu objavljen je tekst koji prenosi intervju sa poznatim muzičarem koji promoviše homofobiju. Kada učesnici obrazovnog procesa javno iznose ideje, informacije i mišljenje kojima se poziva na nejednak tretman, mržnju i nasilje prema licu ili grupi lica zbog nekog njihovog ličnog svojstva. Ili, profesorka škole je na svom Fejsbuk profilu objavila status u kojem saopštava da LGBT osobe treba ućutkati na sve načine jer šire bolesti.

Bilo kakvo pozivanje na nasilje, mržnju i netrpeljivost, ili njihovo podsticanje, raspirivanje i opravdavanje prema licu ili grupi lica zbog njihove seksualne orijentacije ili bilo kod drugog ličnog svojstva, samo je jedan korak od sprovođenja nasilja prema istim osobama i drugim

2 Ibid.

nesagledivim štetnim posljedicama po čitavo društvo. Tipični primjeri govora mržnje koje možemo čuti ili pročitati na društvenim mrežama, u komentarima na portalima: *"Hitler je imao pravo rješenje za Rome, tako s njima treba, pod gas i riješen problem!"*, ili komentar na povorku ponosa LGBT osoba *"Moramo im stati na put, to je bolest i to treba liječiti... ovakve ljude bi trebalo zatvoriti u geto"*.

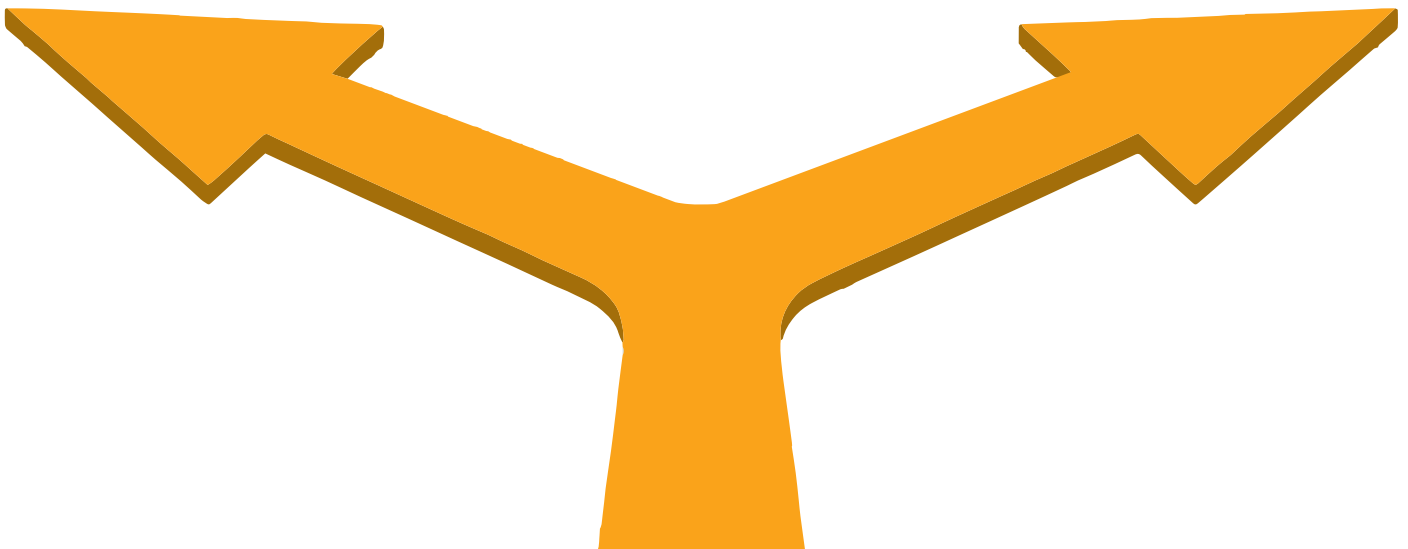
Govor mržnje često je usmjeren na socijalni i ekonomski status mladih ili njihov fizički izgled. Na primjer, pravljenje stranice na društvenim mrežama sa nazivom *"Debeli ljudi su odvratni"*, na kojoj učenici postavljaju fotografije i pišu komentare o svojim drugovima za koje cijene da si predebeli.

Karakteristika govora mržnje je da teži da stvori prezir i neprijateljstvo prema određenom licu ili grupi, a često se radi i o osudi okoline prema određenom licu ili grupi zbog nekog ličnog svojstva. Govorom mržnje se izaziva osjećaj nesigurnosti i straha kod određenog lica putem pozivanja na nanošenje fizičkih i psihičkih bolova kroz upućivanje prijetnji i podsticanja i izazivanja nasilja. Kroz govor mržnje nastoji se stvoriti osjećaj kod velikog dijela građana da je takvo ponašanje prema određenom licu/grupi društveno poželjno i opravdano i postoji težnja inspiratora govora mržnje da se normalizuje takav odnos.

Kao i od ostalih slučajeva diskriminacije važno je da reagujete, da prijavite slučaj nekom od profesora, upravi škole, čak i inspekciji kako bi se izrazi govora mržnje otklonili, a oni koji plasiraju i promovišu govor mržnje procesuirali i adekvatno sankcionisali.

Segregacija

Segregacija znači da se grupa ljudi koje povezuju određena lična svojstva odvaja od većinske grupe u određenim područjima života, pa i u obrazovanju. Segregacija je težak oblik diskriminacije i kao takav strogo kažnjiv zakonom. Primjer segregacije su posebna odjeljenja za Rome, ili za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama. U Bosni i Hercegovini se već dugo suočavaju sa pojavom segregacije učenika po etničkoj i religijskoj osnovi u tzv. odvojenim školama pod jednim krovom, gdje na jedna vrata i u jednom prostoru, odvojeni jedni od drugih, uče mladi iz različitih etničkih grupa.

Diskriminacija u obrazovanju

Obrazovanje je temeljno ljudsko pravo koje je neophodno za ostvarivanje svih drugih ljudskih prava (UNESCO, 2010). Obrazovanjem pojedinci i društvene grupe izlaze iz siromaštva i isključenosti, postaju ravnopravni učesnici društvenog života i donosioci odluka u društvu i zato je ono jako važno. Ravnopravnost u obrazovanju znači ravnopravnost u društvu, odnosno jednaku mogućnost da svi pojedinci razviju vlastite sposobnosti, stiču znanja i zauzimaju određeni položaj u društvu na osnovu svojih kapaciteta i bez diskriminacije. Ako su neke društvene grupe, ili pojedinci, zbog svojih obilježja diskriminirani u obrazovanju to znači da neće dostići jednakost u pristupu zapošljavanju, dobrima i uslugama, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, itd.

Svako od nas ima pravo na jednak pristup obrazovanju. To pravo na ravnopravnost pristupu obrazovanju i mogućnosti da se školujemo garantuju nam obrazovni zakoni³, ali i Ustav kao najviši pravni akt države koji kao garantuje pravo na jednak pristup i ravnopravnost u obrazovanju za sve. Kada govorimo o pravima učenika, Zakon garantuje učenicima pravo na zaštitu od svih vrsta nasilja, diskriminacije, zlostavljanja i zanemarivanja u školi, što se bliže određuje statutom škole. Važna je i obaveza učenika da poštuje ličnost svojih odjeljenjskih i školskih drugova, kao i ličnost profesora i sa njima saraduje kroz redovno pohađanje nastave, pridržava se discipline tokom nastave i drugih važnih propisa i pravila u školi.

Diskriminacija u obrazovanju nastaje onda kada nam neki pojedinac, bilo da je u pitanju naš drug iz razreda, nastavnik/profesor, neko iz uprave škole, bilo ko od učesnika obrazovnog procesa postupkom, donošenjem pravila, propisa ili zakona u slučaju nadležne institucije, **otežava ili uskraćuje/krši ostvarivanje prava na obrazovanje samo zbog nekog ličnog svojstva.**

Diskriminacija u obrazovanju može da se javi u svim fazama i aspektima obrazovnog procesa, od upisa u školu, preko primjene disciplinskih i vaspitnih mjera, do ocjenjivanja i plasiranja neravnopravnosti i diskriminacije kroz sadržaje obrazovanja, sadržaje udžbenika koji recimo promovišu homofobiju ili etničko distanciranje.

Diskriminirani u obrazovanju možete biti i onda kada prijavite diskriminaciju i na nju reagujete, pa vas zbog toga diskriminišu vaši vršnjaci i drugovi iz škole ili nastavnici. **Niko ne smije da bude diskriminisan ako je prijavio diskriminaciju kojoj je svjedočio.** Postoji i takva odredba u zakonu, koja govori o zabrani viktimizacije. Ako se pobuniš što je nastavnik nejednako ocjenjivao postignuća učenika, davao bolje ocjene djeci koja nijesu Romi, ili djeci uticajnih ljudi iz tvoje sredine, on nikako ne smije da te zbog toga dodatno kažnjava i da primijeni bilo kakvu vrstu osвете ili odmazde zbog toga.

³ Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju čije su nediskriminacione norme i principi prenešeni i u sve ostale zakone koji uređuju oblast obrazovanja na različitim nivoima

Kako da se zaštitiš od diskriminacije?

Važno da razumijemo šta je diskriminacija, da je možemo prepoznati, ili ako makar sumnjamo da se dešava da je prijavimo i o njoj razgovaramo sa nekim iz škole, ili se obratimo instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda ili nekoj nevladinoj organizaciji kako bi dobili dodatne informacije i preduzeli sve da spriječimo da se negativne posljedice diskriminacije dese, kako nama lično, nekom od naših drugara iz škole, prijatelja ili bilo kome u društvu.

Važno je prepoznati, pravovremeno i adekvatno reagovati na diskriminaciju, jer ona može voditi anksioznosti, depresivnosti, pa čak i samopovređivanju žrtve. Bitno je i zapamtiti da ignorisanje ili minimalizovanje pojave diskriminacije, prispisivanje pojave mladalačkom nestašluku ili fazi odrastanja, prenosi poruku odobravanja i stvara neprijateljsku okolinu. Stoga, pojavu kršenja prava i diskriminaciju i u sumnji nikada ne bi trebalo zanemarivati i relativizovati.

Ukoliko imate osjećaj i mislite da je neko od vaših prava prekršeno razgovarajte i obratite se svom razrednom ili nekom nastavniku u kojeg imate povjerenja. Ispričajte mu za događaj i zatražite savjet. To uradite uvijek kada imate primjedbu na organizaciju nastave, kvalitet, objektivnost ocjenjivanja, primjenu disciplinskih mjera, bezbjednost u školi i sl. Osim nastavnika i razrednog starješine podršku je moguće i poželjno potražiti i od pedagoško psihološke službe u školi, direktora, odjeljenskih i đачkih tijela koja postoje, savjeta roditelja, itd. Ako problem nije moguće riješiti u školi, ili postoji nezadovoljstvo načinom na koji se rješava, moguće je tražiti dodatnu zaštitu od **Prosvjetne inspekcije, Ministarstva prosvjete**, ali i službi i organizacija van škole, poput **Zaštitnika ljudskih prava i sloboda**, koji je ključna institucija koja građane štiti od diskriminacije, ili neke nevladine organizacije koja se bavi ljudskim pravima i može posavjetovati kako je najbolje postupiti u konkretnoj situaciji. U najtežim slučajevima, i usljed neadekvatne reakcije škole i drugih nadležnih obrazovnih institucija, podršku možete potražiti i na sudu.

Prvi korak u slučaju diskriminacije je razgovor i pokušaj da neko od učesnika obrazovnog procesa riješi situaciju kroz dijalog i medijaciju. Po svojoj funkciji zapošljeni u ustanovi su dužni da razgovaraju sa učesnicima diskriminacije o uzrocima i drugim detaljima, i da pokušaju da riješe situaciju kako ona ne bi dobila šire razmjere i lošije posljedice. Ako se, ipak, radi o težim slučajevima onda je moguće da se protiv onoga ko vrši diskriminaciju pokrene vaspitna mjera, ili disciplinski postupak koji može da rezultira u najtežem slučaju isključenjem učenika iz škole, ili otkazom ako je u pitanju diskriminacija koju je načinio nastavnik ili neko drugo lice zapošljeno u školi. Na svako postupanje koje učinite kako biste se suprostavili diskriminaciji u školi, na svaku prijavu i reagovanje od strane školske uprave, organa i tijela unutar ustanove u rješavanju problema važno je znati da postoji i mogućnost žalbe i to Prosvjetnoj inspekciji ili Ministarstvu prosvjete. Prosvjetna inspekcija i Ministarstvo vode računa

da se obrazovni proces odvija u skladu sa zakonom, a to uključuje i zabranu i zaštitu učenika od bilo koje vrste kršenja prava u svakom od aspekata obrazovanja.

Postoji čitav niz nacionalnih dokumenata, od Ustava, preko obrazovnih zakona do Zakona o zabrani diskriminacije kojima se zabranjuje neopravdano pravljenje razlike među učesnicima u obrazovanju.

Podršku uvijek možete da potražite i u **nevladinim organizacijama** koje se bave prevencijom diskriminacije i promocijom ljudskih prava. Među njima brojne daju i besplatno pravno savjetovanje i podršku u smislu upućivanja na adekvatne procedure i adrese kojima se u spoljnjem sistemu podrške možete obratiti. Centar za građansko obrazovanje (CGO) preko **RED line telefonske linije za podršku mladima koji se suočavaju sa diskriminacijom u obrazovanju** pruža podršku svima koji sumnjaju da su žrtve diskriminacije ili nekog drugog kršenja ljudskih prava uz smjernice za dalje postupanje. Svi zainteresovani mogu se konsultovati sa timom CGO-a na broj telefona 020 228 479, 067 289 336 ili putem CGO socijalnih mreža.

Zaštitnik ljudskih prava i sloboda

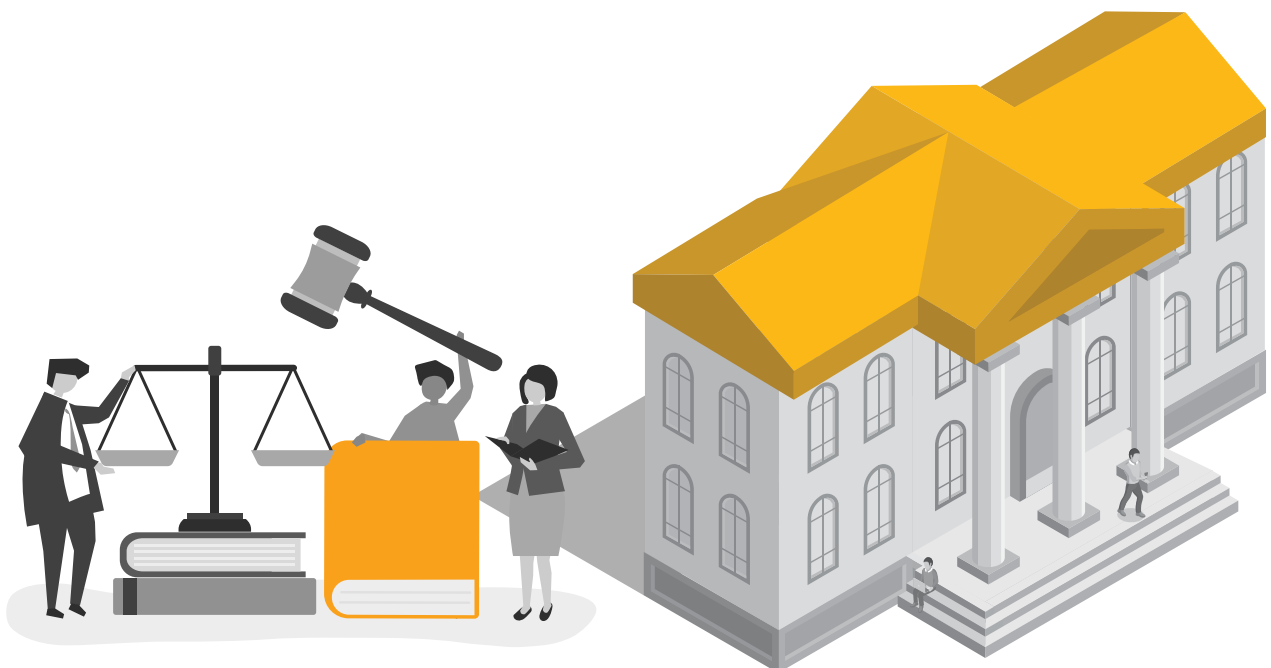
Ukoliko misliš da je tvoje pravo narušeno ili si izložen diskriminaciji u školi od bilo kojeg od učesnika u obrazovnom procesu (školska uprava, nastavnik, inspekcija, Ministarstvo) može da se obratiš i instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda.

Procedura podnošenja pritužbe Zaštitniku je besplatna i povjerljiva. U pritužbi je potrebno da navedeš sve važne činjenice o slučaju i kontakt podatke, određenu dokumentaciju ako postoji i sl. Nakon podnošenja pritužbe Zaštitnik pokreće postupak i poziva školu ili obrazovnu instituciju da se izjasni o slučaju i da sve relevantne informacije na osnovu kojih se utvrđuje kako da se postupa u konkretnom slučaju i da li postoji kršenje prava, odnosno diskriminacija. Ako se utvrdi da je diskriminacija počinjena, Zaštitnik će dati preporuku da se ispravi učinjeno kršenje prava ili diskriminacija, ili pak preporučuje dalje postupanje prema nekoj od institucija nadležnih za zaštitu prava. Zaštitnik može da naloži pokretanje disciplinskog postupka obrazovnoj ustanovi protiv lica koje je načinilo diskriminaciju ili podnošenje zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka.

Na sajtu institucije mogu se dobiti sve informacije o tome kada i na koji način se primaju stranke kako bi se slučaj u neposrednoj komunikaciji predstavio. Postoji i forma pritužbe i mogućnost da se pošalje u vidu elektronske pošte, a onda će ukoliko je neophodno neko iz institucije tražiti dodatne informacije ili neposredan susret. Više informacija o instituciji Zaštitnika i postupku obraćanja možete dobiti na sajtu <http://www.ombudsman.co.me> ili putem telefona 020 225 395.

Obraćanje sudu

U slučaju diskriminacije zaštita se može ostvariti i na sudu. Postupak zaštite od diskriminacije pred sudom je hitan i ostvaruje se tužbom osnovnom sudu u opštini u kojoj živite i idete u školu. Tužbom za diskriminaciju obično se može tražiti: da se diskriminacija koja se dešava zabrani, da se spriječi nastavak diskriminacije, da se uklone posljedice diskriminacije i čak da se traži nadoknada nematerijalne štete.

Nikada nemoj da trpiš diskriminaciju ili neko drugo kršenje ljudskih prava, uključujući nasilje!

Za svaku situaciju postoji rješenje, jer niko ne smije da diskriminiše i da ti ograničava prava, svako od učesnika obrazovnog procesa je pored ostalog tu i da ti pruži podršku u smislu zaštite od diskriminacije. Kao što štitiš sebe od diskriminacije, isto tako je važno da reaguješ na svaku diskriminaciju kojoj svejedočiš i pružiš podršku žrtvi i potražiš pomoć!

Centar za građansko obrazovanje
Centre for Civic Education

Tel: +382 20 228 479
Fax: +382 20 228 499

info@cgo-cce.org
www.cgo-cce.org

Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 96, III/6
81000, Podgorica, Crna Gora